

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجموعه ابزارهای ملی ارزیابی مخاطرات و شاخص‌های توانمندی تخصصی حوزه سلامت در حوادث و بلایا (نقشه خطر)

تألیف: دکتر حمیدرضا خانکه

با همکاری (به ترتیب الفبا): شکوفه احمدی - دکتر علی اردلان - دکتر داود خراسانی - لیلا داددوست - مریم رنجبر
دکتر محمد سرور - دکتر احمد سلطانی - دکتر الهام سیادت - دکتر امین صابری‌نیا - دکتر محمدتقی طالبیان
بابک فرزین نیا - دکتر الهام قناعت‌پیشه - دکتر جعفر میعادفر - دکتر مریم نحعی

پیشانیه	خانکه، حمیدرضا، ۱۳۳۶ -
عنوان و نام پدیدآور	مجموعه ابزارهای ملی ارزیابی مخاطرات و شاخص‌های توانمندی تخصصی حوزه سلامت در حوادث و بلایا (نقشه خطر)، تألیف حمیدرضا خانکه، با همکاری شکوفه احمدی. [و دیگران].
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	جدول
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۶۴۴۲-۲۷-۳
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
یادداشت	با همکاری شکوفه احمدی، علی اردلان، داود خراسانی، لیلا داددوست.
موضوع	حوادث - ایران -- پیشگیری -- برنامه‌ریزی
موضوع	مدیریت بحران -- ایران
موضوع	سلامت پروری - ایران -- برنامه‌ریزی
موضوع	پزشکی -- خدمات - ارزشیابی
موضوع	بیمارستان‌ها -- مدیریت
موضوع	مدیریت بحران -- برنامه‌ریزی
شناسه افزوده	احمدی، شکوفه، ۱۳۶۲ -
شناسه افزوده	دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی
رده بندی کنگره	۱۳۹۳ ۲۹۲ HT ۱۶۹۱
رده بندی دیویی	۳۰۷/۱۲۱۶۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۳۶۹۱۴۲۸

دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

نام کتاب: مجموعه ابزارهای ملی ارزیابی مخاطرات و شاخص‌های توانمندی تخصصی حوزه سلامت در حوادث و بلایا (نقشه خطر)

مؤلف: دکتر حمید رضا خانکه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۴۴۲-۲۷-۳

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریاله

چاپ اول: ۱۳۹۳

چاپ: ارشیا

ناشر: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

نشانی: اوین، بلوار دانشجو، خیابان کوردکبار، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

تلفکس: ۲۲۱۸۰۰۸۱

با قدردانی از همکاری

- هماهنگی و نظارت: پرستو تاجیک • کترن فنی صفحه‌آرایی: دکتر امید مسباح
- ویراستار علمی: لیلا داد دوست • ویراستار صوری و زبانی: مؤسسه ویراستاران حرفه‌ای پارس
- صفحه‌آرایی: گروه گرافیکی ارشیا • طراحی جلد: گروه گرافیکی ارشیا

همه حقوق نشر برای ناشر محفوظ است؛ هرگونه استفاده از متن به هر صورتی در قالب کتابچه، جزوه، تهیه CD آموزشی، تهیه نرم‌افزار، استخراج آزمون، ترجمه به دیگر زبان‌ها و استفاده از مطالب کتاب، اشکال، تصاویر و... بدون اجازه کتبی از ناشر غیر قانونی است.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۴	 آغازین سخن
۵	 پیشگفتار
۹	 راهنمای خوانندگان
۱۳	 بخش اول: ابزار بررسی و برآورد ظرفیت حوزه سلامت در پاسخ به حوادث و بلایا
۴۱	 بخش دوم: ابزار استخراج و بررسی مخاطرات و تهدیدات
۵۵	 بخش سوم: ابزار بررسی آمادگی بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی‌درمانی در پاسخگویی به حوادث و بلایا

آغازین سخن

حوادث و بلایا اتفاقاتی به قدمت زندگی بشر و برای کلیه جوامع در طول تاریخ آشنا بوده‌اند. این اتفاقات که در ابتدا به حرکت ستارگان و وضعیت بد آنها منسوب می‌شده‌اند، در تاریخ سراسر بر نشیب و فراز زندگی بشری با عناوین مجازات الهی، خشم طبیعت و در نهایت دستکاری انسانی در محیط طبیعی سیر تکاملی خود را طی کرده است. حوادث و بلایای طبیعی و انسان‌ساخت به هر شکل و یا با هر علتی که وقوع پیدا کنند، تهدیداتی جدی برای حیات، توسعه و تکامل جامعه بشری به‌همراه دارند. این تهدیدات می‌توانند سلامت و جان انسان، اموال و دارایی‌ها و محیط زندگی انسان را تخریب کرده و فرایند توسعه را متوقف و حتی معکوس نمایند. در بین تمام نتایج ناشی از وقوع این اتفاقات، سلامت مهمترین اولویت هر جامعه‌ای است. بنابراین توجه به پیشگیری، پیش‌بینی و تدارک لوازم و تجهیزات لازم جهت ارائه پاسخ مؤثر و مناسب به‌منظور کاهش مرگ و میر، مصدومیت و معلولیت و بار ناشی از وقوع این حوادث از اهمیت بسزایی برخوردار است.

بر اساس منابع موجود و تحقیقات انجام شده، اولین و مهم‌ترین قدم به‌منظور کسب آمادگی و کاهش اثرات ناشی از وقوع حوادث و بلایا و مدیریت جامع خطر، بررسی و تحلیل عناصر اصلی خطر و پیش‌بینی نتایج حاصل از تعامل آنها است. لذا بدین منظور طراحی و تدوین ابزارهای جامع، متناسب با بستر و فرهنگ می‌تواند اطلاعات قابل اعتماد و معتبر لازم به‌منظور شناخت خطرات ناشی از وقوع حوادث و بلایا با منشأ طبیعی یا انسان‌ساخت را تأمین نماید. از آن‌جا که کشور عزیزمان یکی از خطرپذیرترین کشورهای دنیا در مقابل این پدیده‌ها می‌باشد، لذا مجموعه حوزه سلامت با طراحی ابزارهای معتبر و مستند، با استفاده از تجارب ملی و بین‌المللی سعی دارد اقدامی علمی و همه‌جانبه در جهت مدیریت خطر انجام دهد. مجموعه حاضر به سفارش مرکز مدیریت حوادث و فوریت‌های پزشکی معاونت درمان وزارت بهداشت و توسط مرکز تحقیقات و گروه آموزشی سلامت در حوادث و فوریت‌های پزشکی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی با همراهی کلیه نخبگان این حوزه طراحی و تدوین شده و به‌عنوان ابزارهای معتبر کشوری به‌منظور بررسی خطرپذیری در حوزه سلامت مورد استفاده قرار خواهد گرفت. در پایان، ضمن تشکر از زحمات جناب آقای دکتر خانکه به عنوان پژوهشگر و مؤلف برجسته ملی در زمینه سلامت در حوادث و بلایا، آرزو مندم با تلاش‌های کلیه نخبگان علمی این حوزه، جامعه‌ای سالم و عاری از مصائب ناشی از مخاطرات داشته باشیم.

دکتر محمد آقاجانی

معاون درمان

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

پیش‌گفتار

مقدمه مؤلف

مصائب و بلایا چه طبیعی و چه انسان ساخت دارای آثار و نتایج مخربی هستند که ممکن است عمیق و آشکار و یا نامعلوم باشند. آمار منتشر شده از وقوع بلایا در دنیا نشان می‌دهد که در طی دو دهه گذشته بیش از ۳/۴ میلیون نفر جان خود را در طی بلایا از دست داده و میلیون‌ها نفر آسیب دیده و ده‌ها میلیارد دلار صرف جبران خسارات مالی و جانی شده است. بر اساس داده‌های منتشر شده در CRED¹ در دهه گذشته (۲۰۰۹-۲۰۰۰) به‌طور متوسط در هر سال ۳۸۷ حادثه طبیعی در پایگاه داده EM-DAT² ثبت شده که سالیانه ۲۲۷/۵ میلیون نفر قربانی و بیش از ۹۸ میلیارد دلار خسارت داشته است. اگرچه در سال ۲۰۱۰ وقوع حوادث و آمار قربانیان نزدیک به متوسط آمار یک دهه گذشته بوده است، اما خسارات مالی وارد شده ناشی از وقوع حوادث در این سال، بیش از ۲۵٪ از متوسط خسارات اقتصادی حاصله از بلایا در این دوره زمانی بیشتر بوده است (ADSR 2010). البته این نتایج قسمتی از عواقب حوادث و بلایا در جامعه است و اگر تأثیر این وقایع بر افراد و جوامع نیز مد نظر قرار گیرند، نتایج مخرب آنها عظیم‌تر هم خواهد بود.

1- Center for Research on the Epidemiology of Disasters

2- Emergency Events Database

بیش از ۹۰ درصد آسیب دیدگان و ۵۰ درصد خسارات مالی و جانی مرتبط با حوادث طبیعی در آسیا اتفاق می افتد. سرزمین ما ایران نیز با توجه به موقعیت اقلیمی و جغرافیایی آن یکی از کشورهای پرخطر جهان از نظر وقوع حوادث و بلایا است. ایران همواره جزء ده کشور اول از نظر آمار وقوع و مرگ و میر ناشی از حوادث طبیعی بوده، چنانکه از ۱۹۰۰ تا ۲۰۰۷ تعداد ۱۸۱ مورد بلایا در کشور ثبت شده اند. به طور کلی از ۴۰ مورد بلایا شناخته شده بیش از ۳۱ مورد آن در کشور ما به وقوع می پیوندد. در مناطق مختلف کشور، انواع حوادث طبیعی همچون سیل، زلزله، رانش زمین، سقوط بهمن و غیره و نیز حوادث غیرطبیعی همچون حوادث ترافیکی، سقوط هواپیما و... همواره در حال وقوع است. بیش از ۹۳٪ از مساحت کشور در معرض خطر متوسط رو به بالا از نظر امکان وقوع زلزله قرار دارد و حدوداً هر دو سال یکبار زلزله های بزرگی در مناطق مختلف به وقوع می پیوندد. زلزله در طی ۹۰ سال گذشته جان بیش از ۱۸۰۰۰۰ نفر را گرفته است. نمونه آن در سال ۲۰۰۳، بدترین حادثه قرن اخیر ایران در بم اتفاق افتاد؛ زلزله ای با بیش از ۳۰۰۰۰ کشته و تخریب بیش از ۸۰ درصد. از آنجایی که ایران یک کشور حادثه خیز بوده و بروز تغییرات اقلیمی شدید در آن زیاد است، احتمال حوادث مشابه در آینده نزدیک وجود دارد.

حوزه سلامت در طی بلایا نقش اساسی در کاهش مرگ و میر و صدمات دارد، بنابراین اولین و مهم ترین مطالبه مردم در زمان حوادث سلامت است و آرایه خدمات سلامتی هماهنگ، یکپارچه، مداوم و قابل دسترسی مهم است. درسی کلیدی که از زلزله بم گرفته شد این بود که ایران خصوصاً در حوزه سلامت به اندازه کافی برای بلایا آماده نیست و فقدان برنامه جامع کشوری کاملاً محسوس است. زلزله بم به عنوان نقطه عطف در ساختار مدیریت بحران کشور باعث شد تصمیم گیران مدیریت بلایا نگاه تازه و جدی به آمادگی برای چنین حوادثی در آینده داشته باشند. حوادث بزرگ و بلایا تنها از طریق برنامه ریزی هوشمندانه قابل کنترل و تسلط هستند. مدیریت مؤثر در بلایا بستگی به پیش بینی و شناسایی مشکلات حاصل از بلایا و در نظر گرفتن امکانات لازم در زمان و مکان مناسب و مقتضی دارد.

اگرچه در اکثر برنامه ریزی ها بر نیازهای فوری شامل امداد، نجات و کمک های اولیه تأکید شده است، ولی باید توجه نمود که آمادگی حوزه سلامت به منظور آرایه و تأمین خدمات حفظ کننده حیات بستگی به برنامه ریزی و کسب آمادگی در مقابل این حوادث دارد. بر اساس مطالعات انجام شده و تجربیات داخلی و بین المللی به منظور تأمین آمادگی های لازم، بررسی خطر وقوع حوادث ضروری بوده و لازم است کشورهای مختلف بر

اساس اصول علمی و با استفاده از ابزارهای روا و پایا که با توجه به شرایط جغرافیایی، فرهنگی و اجتماعی تولید شده است به بررسی منظم و دقیق مخاطرات موجود با توجه به آسیب‌پذیری و ظرفیت‌های موجود پردازند. مجموعه حاضر که توسط گروه آموزشی و مرکز تحقیقات سلامت در حوادث و فوریت‌های پزشکی دانشگاه علوم بهریستی و توانبخشی و به سفارش دبیرخانه کارگروه مرکز مدیریت حوادث و فوریت‌های پزشکی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با استفاده از روش علمی و با مشارکت جمعی از نخبگان کشور طراحی شده است، تلاشی است در جهت کاهش خطرپذیری کشور عزیزمان ایران می‌باشد.

در این مجموعه سه ابزار اصلی به‌منظور برآورد خطر و برنامه‌ریزی مؤثر حوزه سلامت ارائه شده است: ابزار بررسی و برآورد ظرفیت حوزه سلامت در پاسخگویی به حوادث و فوریت‌ها، ابزار استخراج و بررسی مخاطرات تهدیدکننده و در نهایت ابزار بررسی آمادگی بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی‌درمانی در پاسخگویی به حوادث و فوریت‌ها.

هر سه ابزار به‌طور آزمایشی مورد استفاده قرار گرفته و مسیر اعتباریابی و استانداردسازی را با تشکیل جلسات متعدد نخبگان و صاحبین فرایند طی کرده و در حال حاضر مورد تأیید متخصصین این حوزه و مدیران حوزه سلامت است.

امید است با استفاده از این ابزارها، برآورد منطقی از خطر حوزه سلامت، مبتنی بر نتایج، انجام شود که لازم است این برآورد بر اساس دستورالعمل وزارت بهداشت به‌صورت دورهای تکرار گردد. حوزه سلامت در طراحی و تدوین نقشه خطر نقش تعیین کننده داشته است و تلاش می‌نماید از طریق تدوین سناریوهای واقعی و تمرین منظم براساس ارزیابی‌های صورت گرفته پاسخی مؤثر به حوادث ارائه کرده، تلفات و صدمات ناشی از آن را به‌طور محسوسی کاهش دهد.